

Шевцова Г. Г. Формування духовних потреб молодших школярів як основа морального виховання // Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Духовна культура України: філософські та психологічні аспекти» - м. Херсон, 2016 р.

ФОРМУВАННЯ ДУХОВНИХ ПОТРЕБ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЯК ОСНОВА МОРАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ

Шевцова Г.Г.

Херсонський державний університет

м. Херсон

В умовах кризових станів сучасного українського суспільства актуалізується проблема осмислення духовності як сутнісної якості особистості та основи людиновимірності життєдіяльності всього українського народу.

Відсутність чіткої ідеології, утрата системи цінностей, духовних орієнтирів, руйнація усталених морально-етичних норм згубно впливають на процес виховання підростаючого покоління. Великого значення в цьому контексті набуває дослідження проблеми духовності як ідеалу, до якого прагнула б людина у власному розвитку, орієнтація на вищі, абсолютні цінності; проблеми формування духовних потреб людини як домінуючих факторів у розвитку її ціннісної системи. Саме потреби виступають фундаментом духовного життя, розвитку та потенціалу кожної особистості. Зорієнтувати виховні системи на визнання пріоритету морально-духовного розвитку особистості – це одне із завдань «Національної програми виховання дітей та учнівської молоді в Україні» (2004), яка активно реалізується в умовах сьогодення.

Проблеми духовної культури молоді висвітлені у вітчизняній «філософії серця» Г. Сковороди, М. Гоголя, П. Куліша, П. Юркевича.

Природа духовності, духовних потреб були темами досліджень І. Беха, М. Боришевського, О. Вишневського, О. Караковського, О. Сухомлинської.

Водночас, формуванню духовних потреб як основи морального виховання молодших школярів у наукових дослідженнях приділяється недостатньо уваги, що спонукає до більш глибокого вивчення означеної проблеми.

Виклад основного матеріалу. Проблема виховання духовності є однією із центральних проблем сучасної педагогіки та психології. Науковці вважають, що в основу процесу духовно-морального виховання покладено формування в особистості духовних потреб. Так, В. Сухомлинський у своїй педагогічній практиці багато часу приділяв вихованню духовних потреб дітей дошкільного та молодшого шкільного віку, вважаючи їх «найвищими людськими цінностями, головною рушійною силою людської діяльності, своєрідною формою виявлення необхідності в чомусь, що має велике значення для функціонування певної діяльності» [8, с.181].

Зазначені вище вікові періоди були виокремлені вченим не випадково. Василь Олександрович був переконаний, що діти молодшого шкільного віку найкраще піддаються вихованню. Він стверджував, що формування духовних потреб починається ще в дошкільному віці та продовжується все життя. Відтак, спираючись на свій власний педагогічний досвід, великий педагог-гуманіст наполягав: «Якщо добрі почуття не виховані в дитинстві, їх ніколи не виховаєш. Якщо людина до п'яти років тільки дитя, їй важко буде стати Людиною» [7, с.64].

Психологи стверджують, що в дітей віком від 6 до 10 років закладено можливість переходу від доморального рівня моральної свідомості до конвенціонального: від рівня егоцентричної обмеженості до рівня сімейних цінностей і далі, тобто створюються умови для подальшого формування духовних потреб і духовності, формується особистісний потенціал, що забезпечує природний перехід до наступних вікових етапів.

Загалом духовні потреби - це перша сходинка у становленні духовності особистості, завдяки їй формуються духовні ціннісні орієнтації, далі - духовні здібності, що зумовлюють духовну діяльність, у процесі якої створюються нові духовні цінності. Розвиток духовних потреб у молодших школярів зумовлюється та ініціюється певним рівнем свідомості та самосвідомості особистості. Духовні потреби учнів цього віку постають як незалежні,

автономні від інших потреб, вони пов'язані із знанням, задовольняються у сфері вільного часу.

Із урахуванням особливостей цього вікового періоду психологами та педагогами були виділені такі духовні потреби дітей молодшого шкільного віку: співпереживання, співчуття іншим людям; потреба в здійсненні добрих вчинків; потреба в спілкуванні; потреба в покращенні себе та інших людей; потреба в отриманні знань; потреба в праці.

У наших пошуках ми звертаємось до змісту понять «духовність», «духовні потреби». Опрацювання дефінітивної характеристики поняття «духовність» дозволило виокремити її як «...ідеал, до якого прагнула людина у її власному розвитку, орієнтація на вищі, абсолютні цінності» [11]. Духовність - осмислення особистістю гуманістичного сенсу цілей власного життя, людської життєдіяльності загалом [6, с.304]. Духовність виявляється у спрямуванні інтересів, нахилів людини на пізнання, засвоєння та створення духовних цінностей [3].

Розвиток духовності - процес позитивних кількісних та якісних змін: 1) у розумовій сфері людини (дитини) - від пізнання предметів та явищ на чуттєвому рівні до усвідомлення їх сутності та взаємозв'язку; 2) у почуттєво-емоційній сфері - від простих емоцій до здатності співчувати та переживати духовні стани та почуття; 3) у моральній сфері - від егоцентризму до гуманізму та альтруїзму; 4) у діяльнісно-вольовій сфері - від мимовольних дій до цілеспрямованої саморегуляції, духовних вчинків; 5) у естетичному світосприйнятті - від споглядання естетичних об'єктів до естетичних потреби та естетичної діяльності [3].

На основі аналізу теоретичного матеріалу нами виділено основні характеристики поняття «духовні потреби». Так, Л. Коган характеризує їх як «стан людей, що спонукає їх до створення та засвоєння духовних цінностей, до діяльності у сфері культури» [1, с.221].

З іншого аспекту розглядає духовні потреби Є. Коцюба. На її думку духовні потреби - це протиріччя, які виникають та вирішуються в процесі

духовного освоєння світу. Дослідниця підкреслює, що духовні потреби не даються генетично, а формуються у процесі соціально-культурного розвитку особистості, зумовлені конкретноісторичним розвитком суспільства [2, с.13].

За переконаннями науковців духовні потреби мають свої особливості, а саме: пов'язані зі знаннями; задовольняються у сфері вільного часу; процес задоволення їх необмежений; сприяють гармонійному розвитку особистості; пов'язані з її світоглядом і світовідчуттям.

Панасенко Е. та Цветкова Г. визначають духовну потребу як специфічну форму самореалізації особистості, пов'язану з її світоглядом, свідомістю, здатністю до співчуття, як первинну детермінанту активності особистості, що відрізняється цілісністю рецептивного та продуктивного структурних компонентів і виявляються в реальній духовній діяльності [4, с.42].

Дослідники виділили особливості формування духовних потреб у молодшому шкільному віці, вихідні положення їх формування:

- особистість молодшого школяра та її духовні потреби формуються під впливом середовища, передусім під впливом суспільних відношень та цінностей;

- дитина молодшого шкільного віку - не пасивний об'єкт формування, а активний суб'єкт, вона, задовольняючи свої потреби, перетворює середовище та себе в цьому процесі;

- молодший школяр сприймає, засвоює потреби через усвідомлення, оцінку, засвоєння потреб мікросередовища - малих соціальних спільностей, членом яких він є;

- протилежність суспільних та особистісних потреб відносна, тому що один з її елементів постійно породжується іншим.

Внутрішніми умовами розвитку духовних потреб є психологічні чинники, які включають подолання, ерудицію, взаємодії, самоствердження, почуття, кожен з яких є виразом відповідних особистісних сенсів, тобто того суб'єктивного значення, який має для суб'єкта навколишній світ. З одного боку, ці чинники відображають ієрархію сенсів, з іншого – ієрархію мотивів, що

лежать в їх основі. Це означає, що духовні потреби формуються під єдиним впливом як обставин навколишнього середовища, так і психологічних чинників [4, с.43].

Необхідно зазначити, що для формування духовного світу дитини потрібен системний підхід. Він передбачає цілісний, ієрархічний, взаємозалежний і відкритий процес залучення дітей і молоді до цінностей у їх постійному розвитку й саморозвитку, а також наступність і безперервність. Тобто постійне ускладнення та урізноманітнення змісту і напрямів розвитку моральних чеснот, комплексність та інтегрованість, які полягають у взаємодії навчання і виховання, поєднання зусиль сім'ї, школи, позашкільних закладів і дитячих об'єднань у виховному процесі [5, с.88].

У контексті порушеної проблеми вважаємо доцільним звернутися до морального виховання молодших школярів, метою якого є формування в дітей стійких моральних якостей, потреб, цінностей, почуттів, навичок і звичок поведінки на основі засвоєння ідеалів, норм, принципів моралі, участь у практичній діяльності.

Теоретичний аналіз науково-методичних робіт виявив розбіжність у визначенні змісту морального виховання з позиції філософії, педагогіки, психології. Так, перша наука визначає моральне виховання як процес формування моральних цінностей, норм і правил, почуттів, принципів, навичок і звичок поведінки, рис характеру, моральних якостей. У педагогіці моральне виховання - це виховна діяльність школи і сім'ї, що має на меті формування стійких моральних якостей, потреб, почуттів, навичок і звичок поведінки на основі засвоєння ідеалів, норм, і принципів моралі, участь у практичній діяльності [9, с.254].

Сучасна українська дослідниця Н. Шагай наполягає, що зміст морального виховання передбачає утвердження принципів загальнолюдської моралі - правди, справедливості, патріотизму, доброти, працелюбності та інших добродійностей на національному ґрунті, він зумовлений потребами і вимогами суспільства до формування всебічно розвиненої особистості, рівнем

його моральності. З огляду на ці чинники завдання морального виховання в навчально-виховних закладах - формування національної свідомості й самосвідомості, прагнення жити в гармонії з природою, свідомої дисципліни, обов'язку та відповідальності, поваги до закону, до старших, до жінки [10].

Одне із завдань морального виховання дітей полягає в тому, щоб прості норми моральності стали внутрішньою потребою, виконувались без зовнішніх і внутрішніх спонукань. Учені зазначають, що норми поведінки дітей відображають їх ставлення до дорослих, однолітків, до власної діяльності, обов'язків, таким чином проявляється культура поведінки. Дитина опановує норми поступово, засвоюючи правила, що регулюють їх стосунки з людьми. Правила конкретні й доступні для розуміння дітей, засвоюються в процесі різноманітної діяльності і взаємовідношень з оточуючими, переходять у навички й формують стійкі звички.

Підсумовуючи вищесказане, вважаємо, що проблема формування духовних потреб у молодших школярів є актуальною на сьогодні і невичерпною.

Перспективи подальших розвідок ми вбачаємо в проектуванні та впровадженні на практиці цілісної ефективної моделі формування духовних потреб молодших школярів у процесі взаємодії сім'ї та школи.

Список використаних джерел

1. Коган Л. Н. Духовные потребности и деятельность личности / Коган Л. Н. // Философские науки. - 1976. - №1. - С. 9 - 16.
2. Коцюба Є. В. Формування духовних потреб майбутніх учителів засобами мистецтва: автореф. дис....канд. пед. наук: 13.00.01 / Харківський державний педагогічний ун-т ім. Г. С. Сковороди / Є. В. Коцюба. - Харків, 1994. – 24 с.
3. Маценко Ж. М. Духовність: феномен психології та об'єкт виховання / Маценко Ж. М. - К.: Освіта України, 2010. - 100 с.
4. Панасенко Е. Духовні потреби молодшого школяра як надбання особистості / Панасенко Е. // Педагогічний альманах. - 2015, - №26 – С. 41-46.

5. Почтовюк С. І. Формування загальнолюдських моральних цінностей молодших школярів як основа духовного виховання / Почтовюк С. І. // Вісник Житомирського державного університету. – 2014. - №3(75) – С. 88-91.
6. Сухомлинський В. О. Народження громадянина / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори: в 5 т. - К.: Рад школа, 1977. - Т.3. - С. 283-582.
7. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори : в 5 т. - К.: Рад. шк., 1980. - Т. 3. - С. 7-301.
8. Федяєва В. Л. Сімейне виховання в історичній ретроспективі: [монографія] / Валентина Леонідівна Федяєва. – Херсон: РІПО, 2010. - 348 с.
9. Фіцула М. М. Педагогіка / Фіцула М. М. – К.: В. ц. «Академія», 2000. – 543 с. стор 254
10. Шагай Н. М. Структура моральної вихованості молодших школярів: теоретичний аналіз / Шагай Н. М. // Збірник наукових праць «Педагогічні науки». – 2011. - №29 (42) С. 74-77.
11. Википедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/>)

